

ILVO

Instituut voor Landbouw-,
Visserij- en Voedingsonderzoek

Afbeelding: Bert Reubens

BELEIDSADVIES

KANSEN EN HINDERNISSEN VOOR AGRO-ECOLOGIE
IN HET VLAAMSE VOEDSELSYSTEEM

1 JULI 2024

ILVO BELEIDSADVIES 2024.02

KANSEN EN HINDERNISSEN VOOR AGRO- ECOLOGIE IN HET VLAAMSE VOEDSELSYSTEEM

Auteurs:

Jo Bijttebier, Sylvie Fosselle, Marlinde Koopmans, Helena Tavernier, Louis Tessier, Hans Vandermaelen, Hilde Wustenberghs, Lisa Van den Bossche, Lies Debruyne, Laure Triste, Carla Mingolla, Lieve De Cock, Dylan Feyaerts en Maarten Crivits.

Gelieve naar dit beleidsadvies te verwijzen als volgt:

Bijttebier J., Fosselle S., Koopmans M., Tavernier H., Tessier L., Vandermaelen H., Wustenberghs H., Van den Bossche L., Debruyne L., Triste L., Mingolla C., De Cock L., Feyaerts D., Crivits M. 2024. Kansen en hindernissen voor agro-ecologie in het Vlaamse voedselsysteem. ILVO beleidsadvies 2024.02.

SAMENVATTING

Beleidsadvies

De Vlaamse voedselstrategie erkent agro-ecologie als richtinggevend in de transitie naar een duurzaam landbouw- en voedselsysteem. Bedrijven die de agro-ecologische principes omarmen als toekomstmodel blijven een kleine minderheid in Vlaanderen. Dit document biedt concrete aanbevelingen om kansen voor agro-ecologie te stimuleren en hindernissen weg te werken door inzichten uit verschillende socio-economische onderzoeksprojecten te integreren.

Knelpunten en aanbevelingen voor agro-ecologie in Vlaanderen

Agro-ecologie is een niche in Vlaanderen

- Erken het potentieel van agro-ecologie in beleid

Agro-ecologie vraagt aanvullende competenties

- Veranker kerncompetenties (zoals autonomie, systeemdenken, kritische reflectie) voor agro-ecologie in landbouwonderwijs
- Zorg voor een brede vorming van de maatschappij rond agro-ecologie en systeemdenken

Agro-ecologie vraagt aangepaste adviesverlening

- Zet in op lerende netwerken
- Voorzie meer ondersteuning voor gespecialiseerde advies-verlening rond agro-ecologie

Wetgeving als struikelblok

- Breng wetgeving die agro-ecologische praktijken bemoeilijkt verder in kaart en werk de drempels weg

Landbouwgrond is schaars

- Verken mogelijkheden van publieke landbouwgronden om agro-ecologische productie te stimuleren

Agro-ecologische productie opschalen vraagt keten-overschrijdende aanpak

- Veranker en geef richting aan lokale voedselstrategieën
- Investeer in opleiding over hoe duurzaamheidscriteria in openbare aanbestedingen geïntegreerd en opgevolgd kunnen worden

Opschalen van het agro-ecologische verdienmodel vraagt om samenwerking

- Breng bestaande subsidies en steunmaatregelen in kaart en onderzoek hun impact op samenwerking
- Ondersteun living labs als instrument om samenwerkingsverbanden te initiëren en uit te rollen

INLEIDING

AGRO-ECOLOGIE, EEN HEFBOOM OM DE STRATEGISCHE DOELSTELLINGEN VAN DE VLAAMSE VOEDSELSTRATEGIE TE HALEN

In de Farm-to-Fork-strategie, die aan de basis ligt van de 'Green Deal', staat de transitie naar een milieuvriendelijke en veerkrachtige landbouw centraal. Europa streeft naar voedselproductie met minder inzet van chemische gewasbeschermingsmiddelen en kunstmest, beter bodembeheer en meer biodiversiteit. Europa erkent het potentieel van agro-ecologie in het bereiken van deze ambities. Ook in de Vlaamse Voedselstrategie 'Go4Food' is agro-

ecologie opgenomen als één van de 11 deals om de strategische doelstellingen in te vullen

AGRO-ECOLOGIE OMVAT ECOLOGISCHE EN SOCIO-ECONOMISCHE PRINCIPES

Wij definiëren agro-ecologie als het benutten van de relaties tussen mens, landbouw en natuur voor het ontwerp en beheer van duurzame voedselsystemen, afgeleid van de definitie volgens de Voedsel- en Landbouworganisatie (Food and Agriculture Organization, FAO). Hiervoor vertrekt agro-ecologie vanuit 13 principes (HPLC, 2019) (Figuur 1).

Figuur 1: De 13 principes van agro-ecologie (Agroecology Europe, naar Gliessman (2007)(1) en HPLC (2009)(2). Illustraties: Dorottyia Poór

Een aantal ecologische principes focust op het benutten van ecologische interacties en synergiën bij het ontwerp van duurzame landbouwpraktijken en -systemen, waardoor landbouwers minder afhankelijk worden van externe inputs. Hoe beter de landbouwer erin slaagt om de natuurlijke processen in ecosystemen na te bootsen, hoe robuuster zijn agro-ecologische productiesystemen. De ecologische principes worden aangevuld met een aantal socio-economische principes, waarin autonomie en verbinding centraal staan. In een agro-ecologische benadering worden landbouwers beschouwd als gelijkwaardige partners binnen het agro-voedingssysteem. Ze hebben meer inspraak in prijszetting en kunnen zich zo zelfstandig mogelijk ontwikkelen ten opzichte van invloedrijke spelers in de (wereld)markt. Biologische landbouw kan beschouwd worden als een agro-ecologische benadering, vastgelegd in een wetgevend kader.

AGRO-ECOLOGIE IS NIET ALLEEN VOOR LANDBOUWERS

Niet alleen landbouwers kunnen agro-ecologische principes hanteren, ook andere landgebruikers en spelers uit de voedselketen kunnen die principes hoog in het vaandel dragen. In de agro-ecologische benadering wordt gestreefd naar de verbinding van landbouw en natuur en van stad en platteland. Via lokale netwerken worden producenten, verwerkers en consumenten met elkaar verbonden waarbij landbouwproductie afgestemd wordt op de lokale context.

EEN AGRO-ECOLOGISCHE TRANSITIE VRAAGT OM SYSTEEMAANPAK

Deze agro-ecologische benadering opschalen, ofwel de agro-ecologische transitie, vraagt bijgevolg om innovatie op verschillende niveaus. Aangepaste verdienmodellen, regelgeving en consumptiepatronen zijn nodig om aanbod en vraag te doen groeien.

HINDERNISSEN EN KANSEN VOOR AGRO-ECOLOGIE

In het kader van de 'Voedseldeal Agro-ecologie', één van de 11 voedseldeals van de Vlaamse Voedselstrategie, werden hindernissen en kansen voor agro-ecologie in beeld gebracht. Deze nota geeft vanuit het onderzoek inzichten en aanbevelingen mee om een aantal van deze hindernissen aan te pakken.

Agro-ecologische initiatieven, nog steeds een niche binnen onze Vlaamse landbouwcontext, botsen vaak op weerstand omdat ze het gevestigde agro-industriële model in Vlaanderen uitdagen. Ze dagen het regime uit samen met de bestaande technologieën, bedrijfsmodellen, markten en beleidskaders die daarmee samenhangen.

VERANDERING WORDT ZO LANG MOGELIJK WEERSTAAN

Gevestigde systemen hebben de neiging om stabiliteit te handhaven en verandering te weerstaan zolang de nood aan verandering zich onvoldoende opdringt in de maatschappij. De boerenprotesten in het voorjaar van 2024 en het maatschappelijk draagvlak voor deze protesten hebben ons nogmaals gewezen op de grote uitdagingen waar ons huidig landbouwmodel voor staat.

Dit momentum kan aangegrepen worden om alternatieve vormen, waaronder agro-ecologie, verder uit te dragen.

LAND-SPARING VERSUS LAND-SHARING

Het debat over biologische landbouw en agro-ecologie wordt snel verengd tot de tegenstelling 'land-sparing' versus 'land-sharing', of het in vraag stellen van de impact van agro-ecologische en biologische landbouw op diverse aspecten van duurzaamheid. Dit zet de polarisatie verder op scherp, terwijl het ene landbouwmodel het andere niet hoeft uit te sluiten. Een duidelijk engagement vanuit de overheid is nochtans noodzakelijk om agro-ecologie de nodige zuurstof te geven om verder te ontwikkelen. Landbouwers willen zich ondersteund voelen in de richting die ze uitgaan, zowel door de overheid, de markt als de consument.

Foto: Hilde Wustenberghs

ERKEN HET POTENTIEEL VAN AGRO-ECOLOGIE IN BELEID

De Vlaamse voedselstrategie steunt op 4 grote pijlers:

- Gezonde en duurzame voeding voor iedereen
- Voedselsysteem binnen ecologische grenzen
- Voluit voor veerkrachtige voedsleconomie
- Voedsel verbindt boer tot burger

Bij het uitwerken van beleid om deze pijlers aan te pakken is het noodzakelijk om **ambitieuze doelstellingen te formuleren** in verband met agro-ecologische, biologische en lokale voedselsystemen op korte, middellange en lange termijn. Zorg voor beleid op maat om deze doelstellingen concrete invulling te geven. Zet niet enkel in op het stimuleren van productie, **maar ook op het stimuleren van de vraag**.

**ZES KERNCOMPETENTIES OM DE STAP
NAAR AGRO-ECOLOGIE TE KUNNEN EN
DURVEN ZETTEN**

Om de agro-ecologische principes in de dagelijkse praktijk toe te passen, werden zes competenties cruciaal bevonden voor een landbouwer in een agro-ecologisch productiesysteem. Deze gaan veel verder dan technische kennis en vaardigheden om agro-ecologische praktijken te kunnen implementeren. Het gaat eveneens om systeemdenken en -handelen, engagement tonen, observatie en creativiteit, kritische reflectie, emancipatie en autonomie en sociale openheid (4). Hoewel deze competenties als kerncompetenties geïdentificeerd werden om de stap naar agro-ecologie te kunnen en durven zetten, zijn we ervan overtuigd dat elke landbouwer erbij gebaat kan zijn om zich deze competenties eigen te maken.

**BELANG VAN EEN ALGEMEEN BEWUSTZIJN
TE CREËREN ROND HET POTENTIEEL VAN
AGRO-ECOLOGIE**

Gezien de transitie naar meer agro-ecologische landbouw niet enkel door landbouwers aangedreven wordt, maar ook markt, beleid en brede maatschappij hun rol te spelen hebben, is het belangrijk om een algemeen bewustzijn te creëren rond het potentieel van agro-ecologie. Hiervoor is een breed begrip nodig van het concept agro-ecologie als alternatieve benadering van productie en consumptie van voedsel. Systeemdenken wijkt af van het gangbare lineaire denken, maar gaat over denken in relaties op verschillende niveaus. Systeemdenken stimuleert agro-ecologische innovatie door het inzichtelijk maken van relaties tussen landbouw, natuur en mens bij het aanpakken van de uitdagingen binnen ons huidig landbouw- en voedselsysteem (3).

VERANKER KERNCOMPETENTIES (ZOALS AUTONOMIE, SYSTEEMDENKEN, KRITISCHE REFLECTIE) VOOR AGRO-ECOLOGIE IN LANDBOUWONDERWIJS

We herhalen hierbij ons eerder advies, zoals opgenomen in onze beleidsbrief van 2017 (4). Hierin pleitten we voor het opnemen van de zes competenties voor landbouwers in het landbouwonderwijs door acties op vier vlakken:

- Verankering van agro-ecologie in de curricula,
- Alternatieve lesvormen gericht op ervaringsgericht leren,
- Ondersteuning van leerkrachten via bijscholing en netwerken, en
- Samenwerking tussen onderwijsbeleid en landbouwpraktijk om het concept agro-ecologie concreet te maken voor de Vlaamse landbouwcontext.

ZORG VOOR EEN BREDE VORMING VAN DE MAATSCHAPPIJ ROND AGRO-ECOLOGIE EN SYSTEEMDENKEN

We pleiten eveneens om vorming rond agro-ecologie en systeemdenken niet enkel te integreren in landbouwonderwijs maar ook brede vorming van de maatschappij. Hier zien we ook mogelijkheden door het verbinden van landbouw en maatschappij. Via burgerwetenschap kunnen burgers meer bewust gemaakt worden van de rol en de invloed die hun gedrag kan uitoefenen op de omgeving en de bijdrage die ze zelf kunnen leveren in de agro-ecologische transitie (5).

Ook andere manieren die samenwerking tussen landbouwers en burgers nastreven, kunnen betrokkenheid en inzicht bij burgers stimuleren, waaronder coöperaties, landbouweducatie, vrijwilligerswerk, zorglandbouw, etc. Deze vormen van samenwerken kunnen ondersteund worden vanuit lokale en regionale overheden door het in rekening brengen van de voordelen die boer-burgersamenwerking kan bieden op vlak van educatie, zorg, natuur-inclusieve landbouw en korte keten en deze te koppelen aan strategische beleidsdoelstellingen (6).

AGRO-ECOLOGIE TOEPASSEN IS EEN CONTEXTSPECIFIEK TRAJECT

Wanneer landbouwers agro-ecologische praktijken in hun bedrijfsvoering integreren, leggen ze vaak een heel traject af. Er bestaat geen eenvoudig stappenplan om met agro-ecologie aan de slag te gaan. Hoe de agro-ecologische principes concreet vorm aannemen in een landbouwbedrijf, is zeer contextspecifiek. Landbouwers die aan de slag willen met agro-ecologie, de pioniers, experimenteren vaak op eigen houtje (met agro-ecologische praktijken). Enerzijds door de contextspecifiteit, maar anderzijds ook omdat de gangbare adviesverlening niet afgestemd is op een agro-ecologische benadering. Een agro-ecologische aanpak vergt aangepast advies, ook met het oog op het verder ontwikkelen van eerder benoemde competenties.

van eerder benoemde competenties. Agro-ecologie biedt geen standaard-oplossingen, dus tijdens adviesverlening moet rekening gehouden worden met de persoons- en bedrijfsgebonden context, de economische context, wetgeving, lokale en sociale impact, ...

BELANG VAN ADVISEURS IN HET AANREIKEN VAN EEN NETWERK

Adviseurs spelen ook een belangrijke rol in de ondersteuning van het opbouwen van het netwerk van de landbouwer, door verbindingen tot stand te brengen die de landbouwer toegang geven tot kennis, machines, lokaal netwerk, ketenactoren, etc. Naast het louter aanbrenge van de contacten, kunnen adviseurs ook een belangrijke rol spelen in het faciliteren en organiseren van de verbinding (7).

Foto: Hilde Wustenberghs

ADVIEZEN

ZET IN OP LERENDE NETWERKEN

Door landbouwers bij elkaar te brengen in lerende netwerken leren ze van elkaar, worden ze gesterkt in hun aanpak en putten ze vertrouwen uit de gedeelde ervaringen. Deze lerende netwerken vertrekken vanuit de noden van de landbouwers en worden ondersteund door een gespecialiseerde adviseur, al dan niet verbonden aan een onderzoeksinstelling. Ook het betrekken van onderzoekers wordt aangeraden, om wetenschappelijke onderbouwing te bieden van de ervaringen van landbouwers op het terrein. Lerende netwerken kunnen opgezet worden rond agro-ecologie als systeem aanpak, maar kunnen evengoed gericht zijn op een specifiek thema. Bijvoorbeeld functionele agrobiodiversiteit of geïntegreerde gewasbescherming (8,9).

VOORZIE MEER ONDERSTEUNING VOOR GESPECIALISEERDE ADVIES- VERLENING ROND AGRO-ECOLOGIE

Bestaande adviesverlening is vooral afgestemd op het gangbare landbouwmodel in Vlaanderen. Gespecialiseerde, onafhankelijke adviseurs die landbouwers kunnen ondersteunen rond agro-ecologische praktijken zijn niet alomtegenwoordig. Voor landbouwers is het veel makkelijker om zich te laten adviseren door adviseurs die werken voor een toeleverancier of afnemer. Maak de toegang tot deze dienstverlening toegankelijker door **adviseurs specifiek voor agro-ecologie in kaart te brengen**. Maak een overzicht van deze adviseurs op de webpagina's van de Vlaamse overheid rond vorming en adviesverlening voor de primaire sector.

Wetgeving is vaak een struikelblok voor landbouwers die aan de slag willen met agro-ecologie en dit voor twee hoofdredenen.

WETGEVING IS VAAK GERICHT OP HET HET GANGBARE LANDBOUWMODEL

Net als adviesverlening is wetgeving vaak gericht op het gangbare landbouwmodel in Vlaanderen. Zo weten we bijvoorbeeld dat de combinatie van houtsnippers en mest heel goed is om het koolstofgehalte in de bodem te verhogen, wat de bodemkwaliteit bevordert en deze weerbaarder maakt tegen extreme weersomstandigheden. In de wetgeving heeft deze combinatie echter het statuut van dierlijke mest en is ze bijgevolg onderworpen aan de desbetreffende regelgeving.

WETGEVING IS VERSNIPPERD

Daarnaast is wetgeving ook vaak versnipperd, waardoor het een hele zoektocht is voor landbouwers om te achterhalen wat kan of niet kan. Landbouwers die aan de slag willen met het aanplanten en kappen van bomen in een systeem van boslandbouw, moeten eerst heel wat regelgeving nagaan: het natuurdecreet, het veldwetboek, de pachtwet, het onroerend erfgoeddecreet (10). Landbouwers die de stap naar boslandbouw toch zetten voelen zich nog steeds onzeker over de kap (de oogst) van hun bomen. Door de vele veranderende regels hebben ze er niet altijd vertrouwen in dat het kappen van de bomen voor houtopbrengst mogelijk zal zijn. Naast de regelgeving rond aanplant en kap, zijn er ook vele indirecte regels en wetgeving die het landbouwers moeilijk maken om aan boslandbouw te doen.

De combinatie van dieren en vruchtdragende bomen is bijvoorbeeld niet vanzelfsprekend door de regelgeving rond voedselveiligheid. Al deze verschillende regels en administratieve last bezorgen de landbouwer veel extra werk. De wetgeving voelt daarnaast heel controlerend aan en werkt de overgang naar agro-ecologie tegen.

BRENG WETGEVING DIE AGRO-ECOLOGISCHE PRAKTIJKEN BEMOEILIJKT VERDER IN KAART EN WERK DE DREPELS WEG

Hoewel overheden innovatie via diverse kanalen aanmoedigt, zijn het vaak deze tegenstrijdigheden en versnippering in wetgeving die er mogelijks voor zorgen dat pionierende landbouwers kunnen afhaken. **Omwille van de onzekerheid, de onduidelijkheid en administratieve last haken ze af.** Breng wetgeving die agro-ecologische praktijken bemoeilijkt verder in kaart. Zoek naar manieren om deze drempels weg te werken als we landbouwers willen stimuleren om aan de slag te gaan met agro-ecologische praktijken. We benadrukken op dit vlak ook het belang van samenwerking tussen verschillende beleidsdomeinen om tot een eenduidig beleid te komen.

LANDBOUWGRONDEN ZIJN DUUR EN SCHAARS

Verschillende studies wijzen erop dat landbouwgrond in Vlaanderen een schaars en duur goed is. Als beleidsmakers meer landbouwers bereid willen krijgen tot agro-ecologische landbouwproductie, is er voor de overheid een belangrijke taak weggelegd om meer controle uit te oefenen over de beschikbaarheid van schaarse productiegoederen voor agro-ecologische landbouw.

Foto: Lieve de Cock

VERKEN DE MOGELIJKHEDEN VAN PUBLIEKE LANDBOUWGRONDEN OM AGRO-ECOLOGIE TE BEVORDEREN

De hoge prijs van landbouwgrond laat weinig ruimte voor experimenteren en mogelijk lagere opbrengsten. Publieke landbouwgronden kunnen een belangrijk instrument vormen om de agro-ecologische transitie van bestaande landbouwbedrijven te faciliteren (door experimenteerruimte te bieden, soms ook "pasmuntgronden" genoemd) en nieuwe agro-ecologische landbouwpraktijken te initiëren (door toegang tot grond met lange-termijn-zekerheid te bieden). Het biedt ook mogelijkheden aan lokale besturen om hun lokale voedselstrategie effectief te implementeren. Het eeuwenoude publiek landbouwpatrimonium in handen van openbare instellingen zoals OCMW's en kerkfabrieken staat echter onder druk. Publieke landbouwgronden worden structureel verkocht om investeringsnoden te dekken. Daardoor dreigt ook het beleidspotentieel van publiek grondbezit, onder andere om agro-ecologie te ondersteunen, zienderogen te verdwijnen (11).

Agro-ecologie is niet alleen een zaak van landbouwproductie. Het gaat eveneens om een diepgaande verandering in het denken over de vorm en de rol van voedselsystemen, en omvat bijgevolg ook verandering in consumptiepatronen. Ook dit proces kan de overheid faciliteren.

**DE OVERHEID KAN HELPEN MET
INITIATIEVEN VERDER OP TE SCHALEN
EN STRUCTUREEL TE VERANKEREN.**

Waarom kan een overheid die voorziet in toegang tot onderwijs en gezondheidszorg, ook geen rol spelen in het voorzien van lokaal geproduceerde (biologische), duurzame voeding voor alle burgers? In Wallonië worden diverse steunmechanismen aangewend om de grip op het voedselsysteem niet louter over te laten aan de marktwerking. De Waalse voedselstrategie schept de voorwaarden en stelt middelen ter beschikking om lokale en regionale allianties rond duurzame voeding mogelijk te maken. Zowel op lokaal niveau als op regionaal niveau wordt budget vrijgemaakt, geïnvesteerd in infrastructuur en gedragenheid om agro-ecologische en biologische productie en consumptie een boost te geven (12). Ook in Vlaanderen zijn er goede voorbeelden te vinden, met pilootprojecten in scholen, woonzorgcentra en overheids catering. De overheid kan een belangrijke hefboom zijn om die initiatieven verder op te schalen en structureel te verankeren.

VERANKER EN GEEF RICHTING AAN LOKALE VOEDSELSTRATEGIEËN

In Vlaanderen zien we steeds meer steden die aan een eigen voedselstrategie werken om duurzame en gezonde voeding te promoten. Dit past vaak binnen een bredere denkoefening rond het verbinden van stad en platteland, korte keten-modellen en het versterken van de lokale economie. Geef richting aan deze lokale voedselstrategie door afstemming te zoeken met de Vlaamse voedselstrategie. Integreer lokale voedselstrategieën met strategieën die uitgewerkt worden in het kader van projecten die werken rond plattelandsontwikkeling waaronder de landschapsparken, regionale landschappen en Leader-gebieden. Benut deze gebiedscoalities om lokale voedselstrategieën te verankeren (13).

INVESTEER IN OPLEIDING OVER HOE DUURZAAMHEIDSCRITERIA IN OPENBARE AANBESTEDINGEN GEÏNTEGREERD EN OPGEVOLGD KUNNEN WORDEN

Deze opleiding is belangrijk zowel voor aankopers, bedrijven die instaan voor de catering, als voor landbouwers die de producten moeten aanleveren. [Haal hier inspiratie uit andere regio's in Europa die al verdere stappen gezet hebben zoals de stad Kopenhagen](#) (14). Breng het lokale voedselsysteem in kaart. Ga in gesprek met de grootkeukens om hun noden en beperkingen te begrijpen (keukeninfrastructuur en logistieke eisen, kennis van seizoensgroenten). Ga tevens in gesprek met de agro-ecologische leveranciers om te begrijpen welke barrières zijn ervaren bij het deelnemen aan openbare aanbestedingen. Ondersteun hen waar nodig, bijvoorbeeld bij het behalen van de nodige certificaten (15).

Door zijn sterke label toont biologische landbouw aan dat agro-ecologische landbouwmethodes en meer grootschalige distributiekanaalen elkaar niet hoeven uit te sluiten. Toch gaat agro-ecologische landbouw vaak samen met alternatieve verhoudingen in zowel afzet als toelevering, voornamelijk gebaseerd op de principes van korte keten. Deze principes houden in dat de consument betrokken is bij de productie door een beperkt aantal schakels in de keten, een transparant productieproces, de producent als prijszetter, en het lokale karakter van productie dat uitgespeeld wordt. Het uitbouwen van een rendabele bedrijfsactiviteit in de korte keten is geen evidentie en niet voor iedereen weggelegd. Kortere keten impliceert een significante uitbreiding van het takenpakket van de landbouwer: naast productie moet men zich ook toespitsen op bv verkoop, logistiek, marketing en communicatie, etc.

OPSCHALING EN SAMENWERKING BIEDEN OPPORTUNITEITEN

Opportunities om deze uitdagingen aan te pakken liggen in het opschalen van de korte keten door samen te werken. Zo'n samenwerking kan heel divers zijn: taken uitbesteden, samen een aanbod samenstellen, samen kennis delen, verbinding realiseren tussen mensen in het voedselsystemen, samen beslissingen nemen, het opbouwen van een lokale economie waarin veel wordt samengewerkt enzovoort. Door krachten te bundelen levert samenwerking vaak op wat een individueel bedrijf niet of moeilijk lukt. Bovendien kan

samenwerking voldoening geven door het sociale contact. Samenwerkingsverbanden kunnen gevormd worden tussen landbouwers onderling, tussen landbouwers, verwerkers of verkopers, of zelfs met overheden bij het uitbouwen van een lokale voedselstrategie. Toch is het opzetten van dergelijke samenwerking heel uitdagend, en blijken niet alle opgerichte initiatieven een lang leven beschoren (16, 17). Het beleid kan een belangrijke rol spelen om samenwerkingsverbanden te ondersteunen.

BRENG BESTAANDE SUBSIDIES EN STEUNMAATREGELEN IN KAART EN ONDERZOEK HUN IMPACT OP SAMENWERKING

Maak een analyse van bestaande subsidies en steunmaatregelen, en de impact ervan op het bevorderen of tegengaan van samenwerking. Verken manieren om de samenwerkingslogica te integreren bij onze landbouwers door individualistische denkpatronen in onze maatschappij expliciet te maken. Hierbij denken we aan het trainen van adviseurs om samenwerking te ondersteunen, het in beeld brengen van succesvolle samenwerkingsverbanden, het businessplan benaderen vanuit samenwerkingsverband, technologie ontwikkelen die samenwerking bevordert en samenwerkingsverbanden faciliteren.

ONDERSTEUN LIVING LABS ALS INSTRUMENT OM SAMENWERKINGS- VERBANDEN TE INITIËREN EN UIT TE ROLLEN

Living labs kunnen een instrument zijn om stakeholders te verbinden en om experimenteeruimte te creëren voor landbouwers. In living labs worden diverse types actoren samengebracht om via co-creatie een innovatieve aanpak te ontwikkelen rond een gedeeld probleem. Ze hebben als doel kennis samen te brengen en uit te wisselen. Bovendien bieden living labs een omgeving waar innovatie uitgetest kan worden op het terrein rekening houdend met de lokale context. Living labs bieden een duidelijk kader rond co-creatie en co-design, en veel ervaring wordt hierrond opgebouwd in diverse Europese projecten en partnerships (18, 19). Ze kunnen een belangrijke hefboom zijn om multi-stakeholder projecten uit te rollen en gezamenlijk innovatie te ontwikkelen (20).

REFERENTIES

1. Gliessman, S.R. 2007. Agroecology: the ecology of sustainable food systems. 2 nd edition. Boca Raton, USA, CRC Press. 384 pp
2. HLPE. 2019. Agroecological and other innovative approaches for sustainable agriculture and food systems that enhance food security and nutrition. A report by the High Level Panel of Experts on Food Security and Nutrition of the Committee on World Food Security, Rome.
3. Bijttebier, J., & Fosselle, S. (2023). Policy Brief: Systems thinking: an important competency for agroecology transition. Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10159900>
4. Triste, L., Debruyne, L., Wustenberghs, H., Mazijn, B., Marchand F., 2017. Agro-ecologie in land-en tuinbouweducatie: Verkenning van de situatie in Vlaanderen. ILVO Mededeling 232 [Triste_Rapport_Agro_ecologie_in_land_en_tuinbouweducatie.pdf \(ilvo.be\)](#)
5. Gerits, F., Cooreman, H., Triste, L., Reubens, B., Verheyen, K. & Messely, L. (2023). Participation changed my mindset. Transformative learning about agrobiodiversity in citizen science projects. Environmental Education Research 23, <https://doi.org/10.1080/13504622.2023.2252627>
6. Crivits M. en Mingolla, Carla (2023) Boeren en burgers: Knelpunten en opportuniteiten bij wederzijdse samenwerking, ILVO. ilvo.vlaanderen.be/uploads/documents/Rapport-Boer-Burger_Final_ILVO_Crivits_Mingolla.pdf
7. Transae Consortium, 2022. Brochure met een overzicht van de vier jaren van het TRANSÆ project. Publicaties | Transae | Transition vers l'agro-écologie
8. Fabulous Farmers Consortium, 2022. Beleidsnota 'Van FABulous Farmers naar een FABuleuze toekomst voor de landbouw in Vlaanderen: 10 aanbevelingen voor een landbouwbeleid dat ecosysteemdiensten valoriseert en stimuleert' [beleidsplan-fabulousfarmers2022-digitaal-final-1649159944.pdf](#)
9. IPM Works Consortium, 2023. Good practices for learning and adoption of IPM practices in IPM hubs and networks. Public deliverables – IPMworks [wetgeving-aanplant-beheer - Agroforestry \(agroforestryvlaanderen.be\)](#)
10. Vandermaelen, Hans 2023. De verstedelijking van de agro-ecologische reproductie van bodemvruchtbaarheid. PhD Thesis. Universiteit Gent. Urbanising the agroecological reproduction of soil fertility ([ugent.be](#))
11. www.collectifcantinesdurables.be.

- 13 . Dessein J., Crivits M, Block T. (2017) Hoe korte keten opschalen? Op zoek naar partnerschappen tussen landbouwers en grootafnemers in Gent en omstreken.
- 14 .Tessier Louis, 2021. The pursuit of agroecological principles by Flemish beef farmers: advancing towards a body of thought for sustainable food systems. PhD Thesis. Katholieke Universiteit Louvain La Neuve
15. De kracht van samenwerking in eerlijke voedselketens, ILVO – LLAEBIO, BioForum, CCBT, Voedsel Anders, Steunpunt Korte Keten, 2024
16. [Partnership on agroecology - European Commission \(europa.eu\)](#):
17. [What is the Mission Soil? | Mission Soil Platform \(europa.eu\)](#)
18. Gerda Jónász, Korinna Varga, & Valéria Csonka. (2023). ALL-Ready – The European Agroecology Living Lab and Research Infrastructure Network: preparation phase. Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10074805>
19. <https://cocoreado.eu/procurement-of-100-organic-seasonal-food/>
20. Prag, A., Nielsen, L., Van den Bossche, L., Van Gompel, R., Avermaete, T., Slavova, P., Stoeva, S., Pickard, D., Anjos, J., Almeida R., Grīviņš, M., (2023), Cocoreado project. Barriers for small-scale farmers in public food procurement https://cocoreado.eu/wp-content/uploads/2023/06/barriers_synthesis.pdf

ONDERZOEKSPROJECTEN

FINANCIERDERS

ALL Ready, IPMWORKS, and CO COREADO received funding from the European Union's Horizon 2020 research and innovation programme under grant agreements No 101000349, 101000339, and 101000573, respectively.

Vlaanderen
is landbouw & visserij

Funded by
the European Union